

tinktivne orijentacije o ovom pitanju. Poslednji rad ovog dela zbornika bavi se odnosom gradova i globalnog tržišta. Poseban fokus stavljen je na gradove kao teritorijalne jedinice i pitanje marketinga ovih jedinica.

Drugi deo zbornika donosi vredne studije slučaja gradova iz regiona jugoistočne Evrope: Ljubljane, Budimpešte, Zagreba, Splita, Dubrovnika, Tirane, Beograda, Pančeva i Skoplja. Ljubljani se pristupa kritički: u kontekstu (kritike) urbane obnove, kao i porasta neoliberalnog konzumerizma. Analiza Budimpešte donosi analizu gentrifikacije i “urbane rehabilitacije” kroz kulturne programe. Autorka koja je priredila zbornik bavi se Zagrebom u ključu kulturnih identiteta grada sa rastućom populacijom i kulturnom diverzifikacijom. Sledeći rad je striktno empirijski: sociodemografska i kulturološka analiza “kulturnih turista” grada Splita. U narednom empirijskom i kritičkom radu turizam je takođe ključna reč, a njegov cilj čini predlog strategije kulturnog razvoja Dubrovnika. Rečima autora narednog rada u zborniku, Tirana predstavlja paradigmu “kreativnog grada” i čini najoriginalniji kreativni grad regiona. Ovom laskavom titulom Tiranu je zadužio gradonačelnik i “buntovni umetnik” Edi Rama iz Pariza koji je, rečima autora ove studije slučaja, svojim “ludim kreativnim intervencijama” revitalizovao gradske “gigantske betonske pečurke”. Studija slučaja Beograda u zborniku je posebno inspirativna: ovom gradu pristupa se kroz film i kinematografiju. Analiza Pančeva problematizuje urbanu obnovu kroz potrebu fokusa gradske politike na kulturne resurse ovog vojvodanskog grada. Urbana obnova je usmerenje i poslednje studije slučaja u zborniku – Skoplja. Poput ostalih radova, i ovaj karakteriše svojevrsni nagovor na gradske politike i prakse koje su bitno orijentisane ka kulturnim programima. Zbornik je obogaćen i izveštajem o ovom kursu, biografijama autora, listom učesnika i programom kursa.

Zbornik otvara mnoga značajna i inspirativna pitanja: ona o (novoj) poziciji gradova, o njihovoj kulturnoj funkciji, o urbanom odgovoru na društvenu devastaciju odnosno stabilizaciju, o kreativnoj ulozi urbanog. Međutim, ova i mnoga druga temeljna i “velika” pitanja urbane sociologije ovde su u njihovom “srednjem obimu”. To ih čini operacionalnim, eksplana-

tornim i heuristički plodnijim. Od značaja je napomenuti orijentaciju zbornika ka sociologiji kulture, odnosno insistiranje na (novim) kulturnim funkcijama urbanog prostora koji hita ka neoliberalizmu. Kako se ističe u jednom od radova – promoteri Mančestera 1970-ih i 1980-ih bili su “kreativni” muzički bendovi poput Sex Pistolsa i The Smithsa na isti način na koji je to u 19. veku bila industrijska revolucija. Kultura time (p)ostaje značajan resurs u kontekstu novog urbanog razvoja i to je implicitna činjenica koju nastoji demonstrirati ovaj zbornik.

Aleksej Kišjuhas

Ivan Lajić

KVARNERSKI OTOCI – DEMOGRAFSKI RAZVOJ I POVIJESNE MIJENE

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb,
2006., 336 str.

Knjiga dr. Ivana Lajića *Kvarnerski otoci – demografski razvoj i povijesne mijene*, koju je objavio zagrebački Institut za migracije i narodnosti, po svojem interdisciplinarnom pristupu, te prostornom i vremenskom obuhvatu, umnogome nadilazi granice demografije kao znanstvene discipline. Specijalističko demografsko motrište autoru samo je polazište za proučavanje povijesnih, jezičnih, prometnih, gospodarskih i urbanizacijskih procesa.

Lajić je u svojem istraživanju obuhvatio stanovništvo četiriju najvećih kvarnerskih otoka – Cresa, Krka, Lošinja i Raba – od paleolitika do danas. Njegov je povijesni pristup kvantitativni i materijalistički, u značenju koje tim riječima pridaju francuski “novi povjesničari”. U takvom pristupu namjesto takozvane velike povijesti – povijesti odsudnih političkih odluka, velikih bitaka i istaknutih ličnosti, glavni akteri postaju stanovništvo, prostor i vrijeme, čije se dijalektičko jedinstvo ostvaruje kroz evoluciju urbanih struktura.

Jedna od bitnih i određujućih značajki otočnih naselja jest njihova starost. Na svakom većem otoku, osim Lošinja, postoje brojni dokazi da su njihova glavna naselja milenijske starosti i kontinuirane naseljenosti. Prvotno otočko naselje, bez obzira na svoje značenje (vojno-strateško, prometno, trgovačko, itd.) moralo je imati funkcionalnu interakciju s naseljima izvan svojih zidina. Povijesni razvitak odredio je različitost naseljavanja, ali i migracijske smjerove, koji su se izmjenjivali kao emigracijski odnosno imigracijski, što je pridonijelo tome da se na malom prostoru prožimaju različite kulture, etnički elementi i vjere. Njihovi su tragovi vidljivi i danas, i to u graditeljstvu, ali i u običajima stanovnika otočnih naselja. Razdoblje najučestalijih prijelaza s kopna bilo je vrijeme seoba naroda od kojih je najznačajnija ona u kojoj su otoke naselili Hrvati koji su ubrzo postali brojčano ravnopravni domicilnom stanovništvu. Kasnije imigracije Hrvata napučit će i dotad nenaseljeni Lošinj. Upravo je ovo prožimanje pridonijelo stvaranju specifičnih otočkih urbanih struktura.

Ishodišni povijesni tip su prvotna otočna naselja *liburnskog ili rimskog podrijetla* koja se nadslojavaju do današnjih dana. Drugi podtip povijesnog otočnog naselja nastaje najčešće u srednjem vijeku kao posljedica napučivanja s kopna, ali i pozitivnih demografskih promjena u postojećim naseljenim lokalitetima, pri čemu prirodni prirast, ali i gospodarske potrebe za prehranjivanjem urbanih otočnih naselja, određuju lokacije novih ruralnih naselja. Neka su nastala utemeljenjem značajnijega sakralnog zdanja (najčešće samostana), nakon čega se oko te jezgre razvija naselje čiji su stanovnici u tijesnoj vezi s *crkvenim feudom* (Supetarska Draga, Kampur, Košljun). Određeni broj naselja formirali su feudanci oko svojih posjeda, osobito Frankopani na Krku.

Neka značajna stara naselja na otocima nastala su kao strateška, to jest *vojna naselja*, ponajprije radi kontrole pomorskih putova. Omišalj je podignut kao rimski vojni logor, Lubenice kao rimska postaja nedaleko od starije liburnijske utvrde Vrh Sela. I samo središnje naselje otočja, Osor, razvilo se na strateškoj prevlaci između dvaju otoka. Za nastanak takvih naselja nije bila presudna blizina obradivih površina. Poznato je također da su ona u

kriznim razdobljima postajala pljačkaška gni-jezda, a u vremenima mira stočarstvo je postajalo osnovnom djelatnošću.

Razvojem obrtništva i manufakture, te složenije podjele rada, na pojedinim većim postojećim lokacijama, ili na posve novima, niču naselja prepoznatljivih funkcija (brodograđevnih, prometnih, pomorskih, u novije vrijeme turističkih) koja ubrajamo u nova naselja. Moguće je da su ta *novovjeka naselja* postojala i ranije, no ona osnovnu gospodarsku, prostornu i demografsku dimenziju dobivaju u novije vrijeme (primjerice, Martinšćica-Miholašćica, Lopar na Lošinj, Artatore i Haludovo).

Nastojeći objasniti demografski razvoj Kvarnerskih otoka, Lajić poseže u najdublju prošlost i upućuje na povijesni kontinuitet prostora i stanovništva od paleolitika do danas. On u svojoj knjizi pokazuje da na Kvarnerskim otocima već zamalo 10.000 godina postoji čvrsta veza stanovništva i otočke zemlje, kojoj more čini prirodnu granicu, prepreku i zaštitu, prijetnju i šansu. Civilizacijski okvir čini mediteranska civilizacija, ona koja povezuje staru Grčku, Bizant, Rimsko Carstvo, muslimanske zemlje, Mletačku Republiku, Napoleonovo i Habsburško carstvo te Hrvatsku. Glavnu značajku te civilizacije čine stoljeća kontinuiranog postojanja gradskih struktura i urbanog načina života. Lajić pokazuje da su urbane otočke strukture koje danas postoje na Kvarnerskim otocima nastale još u starom vijeku.

Društveno vrijeme Kvarnerskih otoka čine politički i vojni sukobi velikih sila koji su se prelamali u otočkom mikrosvijetu. Autor razlikuje nekoliko velikih i prijelomnih etapa društvene povijesti tih otoka: razdoblje ilirske vladavine, liburnsku talasokraciju, rimsku vladavinu i mletačku prevlast, habsburško doba, i naposljetku turbulentno dvadeseto stoljeće u kojemu su ti otoci često bili podijeljeni između različitih gospodara, pa im je stoga i povijesni razvitak bio različit. Uz tu "veliku", postoji još jedna povijest stanovništva otoka, ona kratkotrajna povijest ljudi i njihova svakodnevnog života. Lajić u svojoj knjizi osvjetljava tu povijest otočana kroz kvantitativne podatke o broju stanovnika, natalitetu, mortalitetu, imigracijama i emigracijama. Pokazuje se da je sadašnje stanovništvo otoka amalgam različitih etničkih grupa, te da su oskudni prostorni i prirodni

resursi uvjetovali nastanak stacionarnoga demografskog modela naseljenosti. Broj stanovnika uvijek se kretao oko nekoga zamišljenog "otočkog optimuma". Autor pokazuje da su Kvarnerski otoci prostor velikih demografskih oscilacija. U određenim povijesnim razdobljima to je imigracijski, a u drugim vremenima emigracijski prostor. Iznenađuje činjenica da tijekom 2.000 godina taj prostor nije ni gubio, niti dobivao značajno mnogo stanovnika. Doduše, Lajić ne temelju demografskih istraživanja pokazuje da se kroz povijest strategijska, gospodarska ili politička važnost pojedinih otoka mijenjala, te posredno utjecala i na veće ili manje promjene broja stanovnika otoka. Objašnjavajući sadašnju demografsku situaciju na otocima, on primjenjuje povijesnu i usporednu metodu. Tako se pokazuje da je, primjerice, Cres danas najslabije naseljen, no tijekom povijesti to nije uvijek bilo tako: Osor je u svoje vrijeme bio velik i značajan grad, kao što su to bili i Cres, Beli, Lubenice. Njihov je značaj proizlazio iz tadašnje važnosti prometnih pravaca. Kasnije, kad su ti prometni pravci izgubili svoju važnost, a taj se otok nije turistički i brodograditeljski razvijao poput Lošinja, u 19. i 20. stoljeću Lošinj je napredovao. Cres, koji je posljednjih pet-šest stoljeća bio isključivo poljoprivredni otok, zaostajao je u razvoju čime se otvorio prostor za raseljavanje stanovništva. Mali Lošinj, otok koji danas ima više stanovnika od Cresa, po mnogočemu je specifičan. Razvojem turizma, osobito od početka 1960-ih godina, on postaje veliko imigracijsko područje te je, paradoksalno, danas to najveći grad na hrvatskim otocima, iako je najudaljeniji od Rijeke kao regionalnog centra.

Za Lajića je Rab "tajnoviti otok" jer za razliku od većine drugih jadranskih otoka broj njegovih stanovnika raste iz popisa u popis. Autor smatra da odgovor treba tražiti u davnoj spontanoj decentralizaciji otoka. Uz stari grad Rab simetrično su se razvijala i druga naselja, neka pretežito poljoprivredna, druga turistička. Dogodio se, u malim okvirima, jedan izbalansirani razvoj naselja, gdje su ljudi kombinirajući turizam i poljoprivredu dostigli razmjerno visok životni standard.

Porast stanovništva na Krku može se pripisati izgradnji mosta, čime je otok dodatno potvrdio već postojeći položaj predgrađa Rije-

ke. Industrijalizacija je i njega dotaknula, i to na području Omišlja. Specifičnost Krka, kao i nekih drugih većih otoka, jest to da su naselja u unutrašnjosti podložna depopulaciji, dok se obalni pojas razvija. Postoje naznake, tvrdi Lajić, da su na Krku na djelu i "netipični" procesi oživljavanja unutrašnjosti otoka.

Na temelju svojih istraživanja Lajić iznosi vrlo optimistična predviđanja daljnjega demografskog razvitka Kvarnerskih otoka, čime se na neki način suprotstavlja uvriježenom mišljenju o demografskoj katastrofi na tim prostorima. Naime, promatra li se demografski razvitak otoka s motrišta "dugog trajanja", pokazuje se da oni, bez obzira na sve povijesne, gospodarske i druge mijene, uspostavljaju optimalnu ravnotežu, iako su se dakako mijenjale etničke, dobne, spolne i druge značajke strukture stanovništva koje ih naseljava.

Iako je dobna struktura stanovništva otoka naoko nepovoljna, autor vjeruje da s demografskim razvojem otoka neće biti problema, osobito u kontekstu ulaska Hrvatske u Europsku Uniju. Naime, zbog takozvanih klimatskih migracija na otocima će biti sve više starog stanovništva drugih nacionalnosti, i to iz europskih zemalja. Kvarnerski otoci, koji se nalaze u "škarama" između Italije, Švicarske, Austrije i Mađarske mogli bi postati svojevrsna Florida za veliki dio Europe; ondje će ljudi kupovati nekretnine i naseljavati se nakon umirovljenja. Za sve ostalo stanovništvo na otocima otvarat će se novi poslovi i nove perspektive vezane za uslužne djelatnosti namijenjene došljacima staračkom stanovništvu. Istodobno, Lajić drži da bi prodor stranog kapitala u kontekstu "klimatskih migracija" mogao ugroziti otočku ekostrukturu, te stoga zagovara promišljenu strategiju države i lokalne samouprave kako bi se očuvao uravnoteženi razvitak otoka. Treba izbjeći zamku "brzih rješenja". U uvjetima kad više ne treba strahovati zbog depopulacije otoka, ozbiljniju prijetnju predstavlja stihijsko naseljavanje i gradnja koji bi mogli ugroziti krhku ekološku i društvenu ravnotežu otočkih mikrosustava.

Knjiga Ivana Lajića u metodološkom i teorijskom smislu proširuje tradicionalno shvaćeni predmet demografije kao znanstvene discipline, te je svojim sintetičkim pristupom usmjerava i k proučavanju povijesti stanovniš-

tva. Za razliku od specijalističkih demografskih istraživanja koja su najčešće temeljena na rezultatima suvremenih službenih popisa stanovništva, empirijska osnovica Lajićevih istraživanja umnogome je šira jer se on koristi svim dostupnim izvorima podataka o stanovništvu otoka – od procjena vladara otoka, preko iskaza putnika i crkvenih shematizama. Povijesni i interdisciplinarni pristup omogućuje autoru drukčiji i dakako dublji pristup pri analizi trendova budućeg razvitka otoka, nego što bi to bilo moguće u demografskoj studiji utemeljenoj samo na podacima službene popisne statistike. Zahvaljujući autorovu metodološkom i teorijskom pristupu, knjiga *Kvarnerski otoci – demografski razvoj i povijesne mijene* istodobno je i (pri)povijest o stanovništvu otoka i znanstvena studija o funkcioniranju društvenih mikrosustava.

Aleksandar Vukić

**Nacionalni sociološki kongres
Metodološki izazovi sociologiji:
društveni problemi u Hrvatskoj,
Filozofski fakultet u Splitu,
30. – 31. ožujka 2007.**

Nacionalni sociološki kongres *Metodološki izazovi sociologiji: društveni problemi u Hrvatskoj* održan je 30. i 31. ožujka 2007. godine u Splitu, u organizaciji Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Splitu i Hrvatskog sociološkog društva. Ukupno su održana 42 izlaganja, a na kongresu je bilo stotinjak sudionika. Glavna je tema kongresa bila metodologija i njezina primjena i razvijenost u sociološkim istraživanjima, iako naglasak mnogih izlaganja nije bio isključivo na metodološkoj tematici.

Prvoga dana, na svečanosti otvaranja pozdravnim govorom sudionicima kongresa obratili su se prorektor splitskog Sveučilišta Željko Domazet, dekan Filozofskog fakulteta u Splitu Josip Milat te predsjednik HSD-a Siniša

Zrinščak. Nakon pozdravnih govora održana su uvodna izlaganja. Prvo izlaganje naslovljeno "O nekim razvojnim stranputicama kvantitativne metodologije u Hrvatskoj" održao je Benjamin Čulig u kojem je upozorio kako sociologija još uvijek nije dosegla razinu profesije te je iznio tezu da je metodologija, iako dijeli sudbinu struke, možda u nekim aspektima razvijenija od nje same. Također je uputio na neke od najčešćih pogrešaka kojima podliježu sociolozi pri upotrebi statističkih analiza te interpretaciji njihovih rezultata. Slijedila su izlaganja Ognjena Čaldarovića, koji je uputio na potrebu primjene kvalitativnih metoda u primijenjenim sociološkim istraživanjima, i Anči Leburic, koja je održala predavanje o mješovitoj metodologiji kao aktualnom trendu u društvenim istraživanjima te upozorila na nužnost prevladavanja sukoba između kvalitativnog i kvantitativnog pristupa.

U nastavku programa održan je okrugli stol na kojem je Siniša Zrinščak analizirao proces prijave i evaluacije socioloških istraživanja u sklopu nedavno održanoga natječajnog postupka za prijavu znanstvenih projekata pri Ministarstvu znanosti, obrazovanja i sporta. Osim analize iskustava, govorilo se i smislenosti politički financiranja znanstvenih projekata te o poteškoćama pri dobivanju informacija i uključivanju u međunarodne znanstvene projekte.

Nakon kraće pauze u kasno poslijepodne prvoga dana nastavljen je radni dio kongresa s dva bloka izlaganja. Prvi se bavio kvalitativnim pristupima u sociologiji (I. Kuvačić), neistraženim društvenim fenomenima u Hrvatskoj, odnosno nedostatnom sociološkom obradom nekih relevantnih društvenih problema (D. Lalić, M. Mustapić), uzorkovanjem teško dostupnih populacija (V. Bačak), interdisciplinarnom primjenom etnografskih istraživanja (R. Relja) te analizom slučaja kao oruđem sociološke analize (D. Čengić, D. Krbec).

Drugi je blok započeo izlaganjem posvećenim problemima etičnosti u sociološkim istraživanjima (Z. Šuljug, M. Lončar), potom naporima koji se ulažu u stvaranje arhive istraživačkih podataka u Hrvatskoj (T. Matković), metodama upotrijebljenim za istraživanje supkultura (M. Štajcar) te odnosu etnometodologije i sociologije (I. Mijić).